

hetjük (például a század közepére datált, szőlőfürt-csüngős fülbevalós 5. sír egy csoportban volt a 4., szablyás mellékletű sírral). Ioana Hica Câmpeanu részletes beszámolója alapján pedig tudjuk hogy a kolozsvári Pata utcai temetőből is ismert két hasonló fülbevalópár, tehát ezt a temetőrészt sem lehet a honfoglalók első nemzedékével azonosítani. A többi leletanyag alapján a maroskarnai 11. sír szablyája is egy X. század végi – XI. század eleji temetőrészből került elő. A szablya nem a használatból tűnik el, hanem csak a temetkezésekből, ez azonban nem azt jelenti, hogy ne volt volna használatban tovább is. A temetkezésekből a XI. században nem csak a szablya tűnik el, hanem bizonyos regionális kivételekkel, minden pogányságra utaló melléklet. Ahogy a szablyákra nehezen találunk bizonyítékokat, ugyanolyan kevés példa van a kardokra is a XI. századból. Temetőből egyetlen lelet ismert csupán, a dévai 7. sír példánya, amelyet véleményünk szerint a X. század végére – XI. század elejére keltezhetünk. Tehát biztos, hogy a szablya visszaszorult a fegyverzetben, azonban nem tűnt el, mint ahogyan Pinter gondolja.

A VII., Következtetések című fejezet az 1989 előtti és utáni hivatalos román történetírás nacionalista elveit juttatja eszünkbe. Olyan fogalmak bukkannak fel, mint „idegenek” („alogeni” – 160. oldal), és természetesen a román koraközépkori régészet kedvencei, Anonymus hősei, Menemorout, Gelou és Glad. Ezeken az oldalakon, sajnos, Anonymus adatainak a régészeti adatokkal való összehasonlítását követhetjük nyomon, különböző, követhetetlen történelmi következtetésekkel körítve. Csak egyet említünk szemléltetésként: Pinter a 162. oldalon arról elmélkedik, hogy Menemorout katonai struktúrája annyira fejlett volt, hogy nehezebben győzték le a

magyarok, mint Kijevet, illetve hogy Gelou országában már fejlett feudális struktúrák voltak, éles társadalmi rétegződéssel amely magába foglalta hűbérurakat, valamint a parasztokat. Mondanunk sem kell, hogy ez a társadalom egyértelműen Anonymus korának XII. századi erdélyi társadalma, ám e tény fölött a szerző nagyvonalúan átsiklott.

Úgy gondoljuk, az efféle délibábos eszmefuttatásoknak semmi keresnivalójuk egy régészeti elemzésben, bár úgy tűnik, Romániában még 2005-ben is elmaradhatatlan „tartozékai” a koraközépkori régészeti dolgozatoknak.

Az ismertetésünk tárgyát képező munkáról végül is elmondhatjuk, hogy kimutatott hiányosságai és problematikus részei ellenére egyértelműen jelentős előrelépésnek könyvelhető el a román koraközépkori régészetben. Azonban, akarva-akaratlanul, az a benyomása támad az elemzőnek, hogy Pinter több időt töltött európai, főleg németországi könyvtárakban, mint a feldolgozandó leletanyagának helyet adó múzeumokban, talán ezért felejtett ki katalógusából olyan leleteket, amelyek a kolozsvári, a nagyváradi, a nagyszentmiklósi illetve a temesvári múzeumban vannak raktáron, sőt néhány esetben kiállítva. A „ki-felejtett” hét kardlelet és öt szablyalelet, bizony, jelentős hibának könyvelhető el. Nem a szerző, hanem a kiadó hibája ellenben, hogy a könyv ábráinak technikai kivitele távolról sem felel meg XXI. századi igényeknek.

Különös továbbá, hogy Karl Zeno Pinter dolgozata első részében tapasztalt nyitott, európai gondolkodásmódja szöges ellentétben áll a munka utolsó fejezetének Anonymust és az idegeneket idéző, enyhén nacionalista ízü részével. Mintha nem egy, hanem két szerző írta volna a könyvet ...

Gáll Ervin

KOVÁCS PÉTER

MARCUS AURELIUS ESŐCSODÁJA ÉS A MARKOMANN HÁBORÚK

(A Pécsi Tudományegyetem Ókortörténeti és Régészeti Intézete, Pécs 2005, 349 o.)

Kovács Péter, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Ókortörténeti Tanszékének oktatója – görög feliratgyűjtemények és az ókori Pannonia forrásainak összeállítása után – újabb kötet kiadására vállalkozott. A könyv az egye-

temek közötti együttműködés dicséretes példájaként a Pécsi Tudományegyetem Ókortörténeti és Régészeti Intézetének kiadványaként jelent meg. A téma a római császárkor virágzó időszakának utolsó nagy császára, Marcus

Aurelius uralkodásához kapcsolódik. A császár kivételes személyisége és jelleme nem csak a kortársakra és a közvetlen utókorra gyakorolt nagy hatást, hanem napjainkig a jó uralkodó eszményképét testesíti meg. A pannoniai hadszíntéren, a harcok szüneteiben megfogalmazott gondolatai ma is elevenek. A Római Birodalom teljhatalmú császáráként képes volt önmagát is figyelmeztetni: „Vigyázz, el ne császárosodj, fel ne vedd szokásaikat – mert ez könnyen megesik. Légy csak egyszerű, jó, tiszta, kendőzetlen, komoly, igazságszerető, istenfélő, jóindulatú, szeretetteljes, tántoríthatatlanul kötelességtudó.”¹ Végtelen magánya és újra-újra visszatérő szavai a halálról, „a szörnyű Medúza-valóság kő-iszonyatjáról,”² ma is megérintik az ember lelkét: „Ne úgy élj, mintha még tízezer évig akarnál élni. A kikerülhetetlen ott lebeg a fejed fölött. Míg élsz, míg módodban áll, légy jó emberré.”³

Kovács Péter könyvében Marcus Aurelius több mint egy évtizedig tartó germán háborúinak eseményeivel foglalkozik. Kiemelt szerepet kap a görög, római forrásokban és a Marcus Aurelius-oszlopon is megörökített „villám- és esőcsoda”. A történetíróktól tudjuk, hogy Kr. u. 169–175 között ellenséges területen a császárt és a római sereget germánok zárták körül, és a túlerő, a vízhiány, valamint a nagy meleg miatti szorult helyzetből csak isteni segítséggel menekültek meg. A váratlan eső enyhítette a szomjúságot, és a villámok az ellenségre sújtottak. A történetírók, világnézetüknek megfelelően, más és más magyarázatot adtak az isteni erők beavatkozására. A *Historia Augusta* szerzője szerint az esőcsoda Marcus Aurelius könyörgésének eredménye volt, Cassius Dio egy egyiptomi mágus, Arnuphis imájával magyarázta az eseményt, míg a keresztény források szerint a seregben lévő keresztény katonák imája talált meghallgatásra. A csoda története a középkorban is ismert volt. A témát a modern szakirodalomban is heves vita kíséri.

A bevezetésben a markomann háborúk következményének értékelését tűzónak találok. Bár valóban hosszú és jelentős háborúról van szó, a „Róma legyőzhetetlenségének mítosza

mindörökre odaveszett”, és a „receptio valószínű és elérhető célnak tűnhetett a birodalommal szomszédos barbár népek számára” mondatok inkább a IV. század utolsó évtizedeinek eseményeit vetítik előre, amelyek kialakulásához azonban még számos tényező együtthatása kellett.

A kötet első nagyobb egységében az esőcsoda kutatástörténetét foglalja össze a szerző a XIX. század végétől napjainkig. A bőséges irodalom alapos ismeretéről tanúskodik ez a fejezet. Különösen jelentős a feliratok vizsgálata, ami az utóbbi évtizedekben is új eredményekkel biztatja a kutatókat. Egy carnuntum-pfaffenbergi töredékes oltárfelirat alapján W. Jobst nyomán az 1980-as, 90-es években úgy gondolták, hogy az esőcsoda időpontja végre napra pontosan meghatározható: Kr. u. 172. június 11. Ioan Piso, kolozsvári kutató 2003-ban azonban megcáfolta ezt, mivel az oltár állítását sokkal korábbra, Kr. u. 159-re keltezte. Így bebizonyosodott, hogy a dátum mégsem az esőcsoda időpontjához köthető. Ezen kívül június 11-e problémája sem oldódott meg az eddigi szakirodalom alapján. A fejezet kisebb hibája, hogy – valószínűleg a különböző nyelvű szakirodalom használatát következtében – Nyssai Gergely neve (a 8., 10. és 18. oldalon) három változatban is megjelenik.

A következő részben Kovács Péter az esőcsoda antik és bizánci forrásait gyűjti össze, eredeti nyelven közli azokat, és a szövegeket tárgyi kommentárral látja el. Célja, hogy az írott forrásanyag kronológiai sorrendben történő publikálása lehetőséget nyújtson a forráscsoportok egymásra épülő hagyományának megvilágítására. A legérdekesebb a munka során a keresztény és pogány szerzők évszázadokon át húzódo vitájának bemutatása. A források magyar fordítása a rövidesen megjelenő *Fontes Pannoniae Antiquae* 3. kötetében jelenik meg.

A csodára vonatkozó források közül külön fejezetben található egy görög nyelvű levél, amelyben Marcus Aurelius beszámol a történetekről a senatusnak. A nagy vitát kiváltó levéllel kapcsolatban a kutatók megegyeznek abban, hogy bizonyosan hamisítványról van szó. Vitatott azonban a levél keletkezési ideje, létrejöttének célja, valamint, hogy a szerzője milyen forrásokat használt fel. Az összegyűjtött forrásanyagban Kovács Péter olyan forrásokat is közöl, amelyek az esőcsoda kutatásában korábban nem vettek figyelembe, ide

¹ *Marcus Aurelius: Elmélkedések.* Budapest, 1974. (Husztli József fordítása.) 30.

² Kosztolányi Dezső: *Marcus Aurelius.* 17.

³ *Marcus Aurelius: Elmélkedések.* Budapest, 1974. (Husztli József fordítása.) 17.

sorolható a bizánci és az Orosiusnál későbbi latin nyelvű szövegek túlnyomó része. A legfontosabb új adatokat a feliratok nyújtják. Egy 1934-ben közölt aquileiai oltáron megjelenik Arnuphis neve, ami bizonyítja, hogy Marcus udvarában valóban létezett ilyen személy. Ioan Piso 1998-ban egy Sarmizegetusában talált új felirat kapcsán bebizonyította, hogy a markomann háborúban a legio XV Apollinaris is bizonyosan részt vett. A szerző felvétele szerint emiatt akár a keresztény hagyományban említett másik cappadociai legio, a legio XII fulminata jelenléte is lehetséges.

Kovács Péter, ógörög, latin és régészeti képzettségének megfelelően, a források teljes körű feldolgozására törekszik. Az irodalmi anyag és a nagy számú felirat mellett vizsgálja az esőcsoda érembrázolásait, valamint a Marcus Aurelius-oszlop domborműveit is. A császár által veretett érmeik közül korábban több típus is kapcsolatba hoztak a villám- és esőcsodákkal, de a szerző azokkal a kutatókkal ért egyet, akik ezt a kapcsolatot elvetik. A Marcus Aurelius-oszlop domborműveinek tanulmányozása különösen jelentős, mivel az ábrához nem lehet könnyen hozzáférni, még a helyszínén sem, hiszen csaknem 30 méter magas oszlopról van szó. A könyvben 144 rajzolt képet láthatunk ennek illusztrálására Reinach 1909-es műve nyomán. A jelenetek leírását is megtaláljuk a Petersen-féle beosztás alapján, amihez a szerző a modern szakirodalom kiegészítéseinek bibliográfiái utalásait is csatolta. A képek viszont, sajnos, kis alakúak és nagyon halványak, így alapos tanulmányozásra nem igazán alkalmasak. Jobb minőségűek az oszlop domborműveiről készült fényképfelvételek.

A következő részekben „A markomannquad betörés Itáliába”, és „A markomann háború története a források fényében” fejezetek olvashatók. Az első markomann háború nevezetes eseményének, a barbárok észak-itáliai támadásának időpontja vitatott, a legtöbb kutató 166 és 171 közé datálja. Az erre vonatkozó források és szakirodalmi viták összefoglalását megtaláljuk a fejezetben. A szerző kiemelt jelentőséget tulajdonít a betörésnek, mivel a cimberok és teutonok Kr. e. II. század végi támadása óta idegen haderő nem érte el Itáliát. A markomannok Pannónia földjén keresztül, valószínűleg a Borostyánkő-úton haladtak, ami Aquileiától vezetett. Ezt a gazdag kikötővárost többször is lerohanták és kifosz-

tották a germánok, évtizedekre volt szükség, amíg a kézműipar újra helyreállhatott. Kovács Péter többek között megvizsgálja, hogy az esemény milyen hatással lehetett a két Pannónia hadrendjére és közigazgatására. Választ keres arra is, hogy a háborúk során ideiglenes jelleggel létrehozott „praetentura Italiae et Alpium” nevű különleges igazgatású körzet milyen kapcsolatban állt a betöréssel.

A szerző a munka során törekszik a latinos alakok megőrzésére, de a használat nem mindenhol egységes: a 4. oldalon, és a későbbiekben is „italiai betörésről” olvasunk, de a 3. oldalon „betörés Itáliába” fordul elő. Nem következetes a munkában a latin szavak dőlt vagy normál betűvel való írása sem. A 160. oldalon helyesen „*expeditio*hoz” szerepel, de a következő oldalon már „*expeditio*” és „*emissio*ban” szavak fordulnak elő, míg a 92. oldalon „*terminus postqueme*”, vagy „*contaminatio*ja” található. Különösen zavaró a „*vita*” (164. oldal), és a „*vita Marci*” kifejezésnél (*passim*) a dőlt betűs szedés elmaradása. Bár szakkönyvről van szó, gondolni kell a nem latinos képzettségű olvasókra is. A dőlt betű egyértelműen jelölne a szavak latin voltát. A szövegben maradtak gépelési hibák, ami gyors munkára, valószínűleg a kézirat leadási határidejének sürgetésére utal. A latin részletek idézése pontos, de Rufinus művében található egy hiba, *opus esset* a helyes alak (*Hist. Eccl.* V. 5). A Bibliográfia bőséges, talán C. Motschmann: *Die Religionspolitik Marc Aurels* (Stuttgart 2002) könyvét lehetne még megemlíteni, amelyben az egyik fejezet foglalkozik az esőcsodával (125–144. oldalak).

A szerkesztési munkában szokatlan a minden oldal tetején túl nagy méretű betűvel megjelenő szerzőnév, cím- és kiadványjelölés. A borító képválasztása jó, az oszlop esőistenének perszoniifikációja különleges és féltelmet keltő, a szín is utal a viharos esőre, de a lugíói Marcus Aurelius-szoborfej a jelentőségéhez és szépségéhez képest méltatlanul kicsi és sötét ebben az elhelyezésben.

Kovács Péter Marcus Aurelius markomann hadjárataihoz, valamint a „villám- és esőcsodához” alapos munkával összegyűjtötte a forrásokat, a szakirodalmat áttekintette, a felmerülő tudományos problémákat igényesen összefoglalta. A könyv világosan megfogalmazott, logikus felépítésű, igen értékes munka.

Székely Melinda